

ВАРЛАМ ШАЛАМОВ

ЕЛМАЗНИЯТ ИЗВОР

Превод от руски: Александър Талаков, 1994

chitanka.info

Камионът спря до реката и хората започнаха да се „стоварват“, като тромаво и бавно прехвърляха вдървените си крака през борда на „Студебейкъра“. Левият бряг на реката беше нисък, десният — скалист, както и би трябвало да бъде според теорията на академик Бер. Спуснахме се от пътя направо в коритото на планинския поток и изминахме около двеста крачки по измитите, суhi камъни, които громоляха под краката ни. Тъмната ивица вода, която изглеждаше толкова тясна от брега, се оказа широка и бърза плитка планинска река. Чакаше ни една плоскодънна лодка — лодкарят, с прът вместо весла, прекарваше на отсрещната страна по трима души и се връщаше.

Прехвърлянето продължи до вечерта. На другия бряг дълго се категихме по тясна камениста пътека, помагайки си един на друг като алпинисти. Пътечката, едва забележима сред пожълтялата, посърнала трева, водеше към една клисура, където в синкавата далечина се събираха върховете на планините отляво и отдясно — изворът на ручея в тази клисура се казваше Елмазния извор.

Това беше чудна „командировка“ — същият този Елмазен извор, към който толкова отдавна и така напразно се стремяхме от златодобивните забои и за който всички бяхме чували толкова невероятни неща. Разправяха, че там нямало конвой, нямало нито проверки, нито безкрайни преброявания, нямало бодлива тел, нямало кучета.

Бяхме свикнали с щракането на затворите на пушките, бяхме наизустили предупреждението на войника от конвоя: крачка вляво, крачка вдясно се смятат за бягство — ходом ’арш! — и ние вървяхме, и някой от шегаджийте, а такива има във всяка обстановка, дори в най-тежката, понеже иронията е оръжието на невъоръжените — някой от шегаджийте повтаряше старата лагерна шега: „подскокът се смята за агитация“. Тази шега се пускаше така, че конвоят да не я чуе. Тя ободряваше, носеше секундно, съвсем малко облекчение. Това предупреждение го чухахме по четири пъти на ден: сутрин, когато отивахме на работа, през деня, когато отивахме да обядваме и се връщахме, и вечер — като напътствие преди да тръгнем към бараката. И всеки път след познатата формулировка някой подмяташе за подскока, и това не омръзваше на никого, никого не дразнеше. Напротив — бяхме готови да слушаме шегата хиляди пъти.

И ето че сега мечтите ни се сбъднаха, бяхме на Елмазния извор и с нас нямаше конвой, само млад мъж с черна брада, явно пуснал я, за да изглежда по-солиден, въоръжен с ловна пушка „ИЖ“, който наблюдаваше прехвърлянето ни. Вече ни бяха обяснили, че това е началникът на горския участък, нашият началник, волнонаемен десетник.

На Елмазния извор се подготвяха стълбове за далекопроводи.

Малко бяха местата на Колима, където растяха високи дървета и щяхме да сечем само подраните — най-изгодната за нас работа.

Работата в златодобивния забой убива, при това бързо. Там дажбите са по-големи, но в лагера убива именно голямата дажба, а не малката. Отдавна се бяхме уверили в истинността на тази пословица. Копачът, станал на „мърша“, не може да бъде угоен с никакъв шоколад.

Изборната сеч беше по-изгодна от изсичането подред, понеже дърветата растяха нарядко, бяха ниски — израснали сред блата, измежду тях нямаше великани, и трябаше да се влачат на гръб през пухкавия сняг, което е мъчително. А дванадесетметровите стълбове не може да се извлечат от хора. Това се върши от кон или трактор. Ще рече, можеше да се живее. Отгоре на всичко командировката беше безконвойна — значи никакви карцери, никакви побои, началникът на участъка — волнонаемен, инженер или техник — без съмнение ни беше провървяло.

Пренощувахме на брега, а на сутринта поехме по пътеката към нашата барака. Сънцето още не беше залязло, когато стигнахме до една ниска дълга барака от цели трупи с покрив, застлан с мъх и засипан с камъни. В бараката живееха петдесет и двама души, а ние, новодошлите, бяхме двадесет. Наровете, също от трупи, бяха високи, таванът — нисък, можеше да се стои в цял ръст само в прохода.

Началникът беше пъргав, повратлив момък. С младите си, ала опитни очи огледа редиците на новите си работници. Веднага се заинтересува от шала ми. Той, естествено, не беше вълнен, а памучен, но все пак беше шал, „цивилен“ шал. Беше ми го подарил миналата година един фелдшер от болницата и оттогава не го бях свалял от врата си нито през зимата, нито през лятото. Перях го, доколкото можех, в банята, но нито веднъж не го бях давал за дезинфекция. И без друго въшките, които бяха извънредно много в шала, нямаше да измрат, а шала щяха да ми го откраднат на часа. Съседите ми по барака, по

живот и по работа непрекъснато дебнеха да ми го задигнат. Имаше и други желаещи, всеки случаен човек — кой би се отказал да припечели малко тютюнец или хляб, — всеки волнонаемен би купил шала, а въшките лесно можеше да бъдат попарени. Това е трудно само за арестанта. Ала аз геройски връзвах на възел шала около гърлото си, преди да си легна, измъчван от въшките, с които не може да се свикне, също както не може да се свикне със студа.

— Ще ми го продадеш ли? — попита чернобрadiят.

— Не — отвърнах.

— Е, както искаш. На теб не ти трябва.

Този разговор не ми хареса. Loшо беше и това, че тук хранеха веднъж дневно — след работа. А сутрин — само вряла вода и хляб. Но това го бях срещал и друг път. Началниците не обръщаха много внимание върху храненето на арестантите. Всеки гледаше да му е по-лесно.

Продуктите се пазеха при волнонаемния десетник — той живееше с пушката си в миниатюрна барака на десетина крачки от нас. Този начин на пазене на храната също беше нещо ново: обикновено тя се държеше не при производствения началник, а при самите затворници, но редът тук явно бе по-добър — винаги е опасно и рисковано да се оставят запасите в ръцете на гладните арестанти, този риск се знаеше от всички.

На работа ходехме надалеч — около четири километра, и беше ясно, че от ден на ден ще сечем все по-навътре в клисурата.

Ходенето на далечно разстояние дори когато е под конвой, е от полза за арестанта: колкото повече време се губи за път, толкова по-малко остава за работа, както и да го пресмятат нормировчиците и десетниците.

Работата не беше нито по-лоша, нито по-добра от който и да е вид арестантски труд в гората. Сечехме дърветата, маркирани от десетника, катурахме ги, отсичахме клоните, които събирахме на купчина. Най-трудното беше да се отсече дървото така, че краят му да стъпи на пъна, за да не бъде затрупано от снега, ала десетникът знаеше, че извозването ще бъде бързо, ще дойдат трактори, знаеше, че в началото на зимата няма да има дълбок сняг, който би затрупал тези отсечени дървета, и не винаги искаше дървото да бъде вдигано на пъна.

Изненадата ме чакаше вечерта.

Вечерята на Елмазния извор представляваше закуска, обяд и вечеря; събрани заедно, те не изглеждаха по-богато и по-засищащо от всеки обяд или вечеря в мините. Стомахът ми упорито ме убеждаваше, че общата калоричност и хранителност са още по-малки, отколкото в мината, където получавахме по-малко от половината от полагащата ни се дажба — останалото отиваше в паниците на началниците, администрацията и криминалните. Ала аз не вярвах на изгладнелия си в Колима стомах. Оценките му бяха преувеличени или намалени — той искаше прекалено много, прекалено настойчиво, беше прекалено пристрастен.

Кой знае защо след вечерята никой не отиде да си легне. Всички чакаха нещо. Проверка? Не, тук нямаше проверки. Най-сетне вратата се отвори и влезе неуморимият чернобрад десетник с лист в ръка. Дневалният свали бензиновата лампа от горните нарове и я сложи на масата, чиито крака бяха забити в земята насрещу бараката. Десетникът седна близо до светлината.

— Какво е това? — попита съседа си.

— Процентите за днес — рече той и в тона му долових нещо, което ме изплаши — бях чувал такъв тон при много сериозни обстоятелства, когато на жертвите от тридесет и осма година всеки ден измерваха свършената работа в златодобивния забой с „индивидуална мярка“. Беше невъзможно да греша. Тук имаше нещо, което дори аз не знаех, никакво опасно нововъведение.

Десетникът, без да поглежда към никого, с монотонен, скучен глас прочете имената и процентното изпълнение на нормата от всеки работник, грижливо сгъна листа и излезе. Бараката мълчеше. Чуваше се само тежкото дишане на няколкото десетки души в мрака.

— Който има по-малко от сто — обясни моят поразведрил се съсед, — утре няма да получи хляб.

— Никакъв ли?

— Никакъв!

Наистина никога и никъде не бях срещал подобно нещо. В мините дажбата се определяше от изработеното от бригадата за една десетдневка. В най-лошия случай даваха намалена дажба — триста грама хляб, но не ни лишаваха от него.

Мислех напрегнато. Хлябът беше основната ни храна тук. Половината от всичките калории получавахме от него. Чорбата и кашата бяха нещо неопределено, хранителната им ценност зависеше от хиляди неща — от честността на готвача, от това доколко е сит, от трудолюбието му, понеже на мързеливия готвач му помагат „работяги“, които той трябва да изхранва; от енергичния и постоянен контрол; от честността на началството; от честността на дневалния, от ситостта и порядъчността на конвоя; от отсъствието или от наличието на криминални. И накрая едно чисто случайно събитие — черпакът на разливащия, гребнал само „водичка“, може да сведе хранителните качества на чорбата почти до нула.

Разбира се, чевръстият десетник си изсмукваше тези проценти от пръстите. И аз си дадох дума: ако като метод на производствено въздействие бъда лишен от хляб — да не чакам.

Мина седмица, през която разбрах защо продуктите се пазят под леглото на десетника. Той не беше забравил за шала ми.

— Слушай, Андреев, продай ми шала.

— Подарък ми е, гражданино началник.

— Не ме разсмивай.

Ала аз категорично отказах. Още същата вечер попаднах в списъка на неизпълнилите нормата. Нищо не смятах да доказвам. На сутринта размотах шала си и го занесох на нашия обущар.

— Само че го попари.

— Знам, не съм вчерашен — весело отвърна той, зарадван от неочекваната придобивка.

В замяна обущарят ми даде половинкилограмова дажба хляб. Отчупих си едно парче, останалото го скрих в пазвата си. Напих се с гореща вода и тръгнах заедно с всички за работа, но постепенно започнах да изоставам все повече и повече, сетне кривнах в гората и като заобиколих нашето селище, тръгнах покрай същия онзи път, по който бяхме дошли тук преди месец. Вървях на половин верста от пътеката, снегът не ми пречеше, чернобрadiят десетник нямаше куче и едва по-късно научих, че той успял да стигне със ските си до бараката на лодкаря — планинската река тук дълго време не замръзваше — и съобщил с попътен конвой в лагера за моето бягство.

Седнах в снега и стегнах с парцалчета пълстените си ботуши под коленете. На този сорт обувки само името им беше ботуши.

Представляваха местен модел — икономическа продукция на военното време. Крояха ги със стотици хиляди от стари, износени ватени панталони. Подметката се правеше от същия материал, подсилен с допълнителни тегели, слагаха им и върви. Заедно с тях раздаваха и фланелени партенки — така обуваха работниците, които копаеха злато при температура минус петдесет, минус шестдесет градуса. След няколко часа работа в гората те се разкапваха — късаха се в съковете, в клоните; в златодобивните изкопи издържаха няколко дни. Дупките в пъстените ботуши ги кърпеха набързо в обущарниците, които работеха нощем. Приори ремонтът биваше направен. Подметките се нашиваха пласт след пласт, ботушите окончателно се деформираха, заприличваха на бряг на планинска река, оголен след свличане.

С такива ботуши и с тояга в ръка вървях към реката — на няколко километра над брода с лодката. Смъкнах се по скалистия откос и ледът заскърца под краката ми. Пътя ми преграждаше един дълъг топлик, чийто край не се виждаше. Ледът се счупи и аз леко стъпих в димящата бисерна вода, през ватената подметка усетих изпъкналите камъни на дъното. Вдигнах високо крак — покрилите се с лед пъстени ботуши пробляснаха и аз нагазих още по-надълбоко, водата стигна до над коленете ми, и като си помагах с тоягата, се измъкнах на отсрещния бряг. Там грижливо отупах ботушите с тоягата, махнах леда от тях и от ватените си панталони — краката ми бяха сухи. Описах парчето хляб в пазвата си и тръгнах покрай брега. След около два часа излязох на шосето. Беше ми приятно да вървя без въшливия шал — гърлото и вратът ми сякаш си почиваха, увити с един стар пешкир, който обущарят ми бе дал в замяна.

Вървях с празни ръце. За големите преходи — и през зимата, и през лятото — е много важно ръцете да са свободни. Те участват в движението и то ги сгрява, също както и краката. Само че ръцете не трябва да държат нищо — дори само молив да е, след двадесет-тридесет километра започва да изглежда невероятно тежък. Отдавна и добре знаех всичко това. Знаех и още нещо: ако човек е в състояние да носи в ръката си определена тежест няколко крачки, значи ще може да я носи, да я мъкне безкрайно — ще му се отвори второ, трето, десето дишане. Значи аз — „мършата“ — ще стигна където и да трябва. През зимата дори е по-лесно, отколкото през лятото, ако студът не е прекалено голям. Не мислех за нищо, а и не можеше да се мисли —

студът отнема мислите, бързо и лесно те превърща в животно. Вървях, без да разчитам на нищо, с единственото желание да се измъкна от тази проклета безконвойна командировка. На тридесетина километра от лагера, в една къщурка, живееха дървесекачи, надявах се да се постопля там, а ако ми провърви — и да пренощувам.

Вече се беше стъмнило, когато стигнах до къщичката, отворих вратата, минах през облака ледена пара и влязох в бараката. Иззад зиданата руска печка се надигна бригадирът на дървесекачите Степан Жданов, когото познавах — бивш затворник, разбира се.

— Събличай се, сядай.

Веднага се съблякох, събух се, закачих дрехите си около печката.

Степан отвори вратичката на пещта, сложи си една ръкавица и извади отвътре гърне.

— Сядай, яж. — Даде ми хляб и чорба.

Легнах на пода, ала дълго не можах да заспя — боляха ме краката, ръцете.

Степан не ме попита къде отивам и откъде идвам. Оцених деликатността му — навеки. Никога повече не го видях. Но и до днес си спомням горещата просена чорба, миризмата на загорялата каша, напомняща шоколад, вкусът на лулата, която, след като обърса чибука й с ръкава си, ми протегна Степан на прощаване, за да си дръпна на изпроводяк.

Стигнах до лагера в мътната зимна вечер и седнах в снега близо до портала.

Ето, сега ще вляза и всичко ще свърши. Ще свършат тези два прекрасни дни на свобода след дългите години затвор — и отново въшки, отново ледени камъни, бяла пара, глад, побои. Ето че в лагера влезе безконвойният актьор от култбригадата. Познавах го. Ето, минават работниците от лесозавода — тъпчат на едно място, за да не замръзнат, а войникът от конвоя влезе в стаята на дежурния на портала, на топло, и не бърза. Ето, влезе началникът на лагера лейтенант Козичев, хвърли фаса от цигарата си „Казбек“ в снега, и дървесекачите, които чакаха пред портала, на часа се втурнаха натам. Време е. Няма да седя цяла нощ я. Всичко, което си намислил, трябва да го вършиш до край. Бутнах вратата и влязох през пропуска. В ръката си стисках заявление до началника на лагера за режима в безконвойната командировка. Козичев прочете заявлението и ме прати

в изолатора. Там спах, докато не ме извикаха при следователя, но, както и предполагах, не заведоха срещу мен ново дело — присъдата ми беше достатъчно голяма. „Ще заминеш в наказателната мина“ — рече следователят. И след няколко дни ме изпратиха там — в централния етапен затвор хората не ги държаха дълго.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на **Моята библиотека** и нейните всеотдайни помощници.

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.